ЛИТЕРАТУРА И ПАМЕТ

VELISLAVA DONEVA
Angel Kanchev University of Ruse

LITERATURE AND MEMORY. A review of: Dushkova, Mira, ed. *The Literary Ruse*. Vol. 1: *Ruse – A City of the Word. A Collection of Articles and Studies*. Shumen: Bishop Konstantin Preslavsky University Press, 2022. ISBN 978-619-201-551-0, 170 pp.; Bratanova, Zvezdelina, ed. *The Literary Ruse*. Vol. 2: *Literary Surveys*. Shumen: Bishop Konstantin Preslavsky University Press, 2022. ISBN 978-619-201-554-1, 196 pp. [In Bulgarian: Душкова, Мира, съст. *Литературният Русе*. Том 1: *Русе – град на словото. Сборник със статии и студии*. Шумен: УИ Епископ Константин Преслав-ски, 2022; Братанова, Звезделина, съст. *Литературният Русе*. Том 2: *Литературни анкети*. Шумен: УИ Епископ Константин Преславски, 2022.]

Keywords: Ruse, city's literary heritage, Bulgarian culture, literary survey

Изданието в два тома *Литературният Русе* (Шумен, 2022) е осъществено по Националната научна програма *Културноисторическо наследство, национална памет и обществено развитие*, финансирана от Министерството на образованието и науката. Посветено е на литературния живот в Русе, като том 1 представя фрагменти от историята на литературата, а том 2 се разполага в текущото време и запознава с конкретни литературни личности, творби, процеси, тенденции. Двете тела на изданието са доказателство за диалогичност в литературата. Открояват се енергиите на онова, което е извършено, и на актуалното духовно дишане.

Литературата, създадена в Русе, заслужава и има нужда от тези изследователски търсения. Общо взето критическата обгледаемост на книжната продукция на едно такова културно средище като Русе с известни от миналото и днес творци на словото е задоволително. Имам предвид обстоятелството, че се прави *на парче*, несистемно и несистематизирано, неконцептуално. Повечето от изследванията, ако и да са качествени, са еклектични, неподчинени на обща идея. В същото време не бива да подминаваме усилията на излизащите периодични литературни издания – списанията *Брод*, *Извор*, *Светове*, периферно на алманаха *Света гора* във Велико Търново, Арнаудовите сборници. В тази посока работят прегледите на годишната литературна продукция, журиране на

конкурси, провеждане на научни форуми в Русенския университет *Ангел Кънчев*, библиотеката и музея, литературният фестивал *Дъхът на Европа*, организиран от международно дружество *Елиас Канети*.

Русе – град на словото. Част първа, сборник със статии и студии, събира филологическите пристрастия на трима русенски изследователи в областта на историята на езика и литературата. Съставителят, един от авторите – Мира Душкова, в предисловието *Още веднъж за литературните градове* прави обход на усилията на русенските литератори за написване на история на литературния живот в Русе, в резюме представя заглавия и автори, ориентира в проблематиката и структурата на изданието, анонсира мотивите, скицира съдържанието на отделните публикации, а в края посочва коректно къде за първи път са публикувани някои от тях. Сборникът обединява три тематични кръга: *Из историята на новобългарския книжовен език*, *Литературната история на русенската периодика* и *Страници от литературната история*, които ще представя накратко.

Иво Братанов излага езиковедски изследователски проблем, *ресорен*, така да се каже, за научните си търсения, свързани с историята на новобългарския книжовен език – пълен лингвистичен анализ на словото на възрожденеца, книжовник и преводач, карловеца Параскев Дамянович. Студията се спира на личността и възпитателните методи на първия светски учител в Русе, създател на класното училище. С помощта на методите на описанието и езиковия анализ, обстойно, прецизно, научно се наблюдава и коментира езиковият модел, правят се обобщения за неговите равнища – графично, правописно, фонетично, морфологично и синтактично. За изграждането на научната теза са подбрани ръкописи (където езикът е суров и автентичен) и книгата *Оправдателен отговор*, превод от гръцки на П. Дамянович – текстове, в които според Братанов възрожденецът демонстрира функционалните особености на преобладаващо източнобългарски говор с влияние и на трите книжовни школи: Пловдивската, Търновската и Шуменската.

Това сериозно професионално проучване е ценно за историята на просветния и културния живот в Русе (и не само), защото въвежда в атмосферата на 50-те години на XIX век в стария Русчук, обследва езика на авторитетен български учител – пример за младото поколение, очертава езиковия профил на документи на възрожденското читалище *Зора* (на което Дамянович е един от основателите), а печатните текстове на изследвания възрожденски автор са от значение за изковаване на книжовноезиковите норми в книжнината ни в третата четвърт на XIX век. В този смисъл студията на И.

Братанов носи и културологичен товар – време, личност и език са обвързани с общ характер. А знаем, тези категории са означаеми за конструкта *национално съзнание*.

Като редактор на ученическото литературно издание *Извор* на СУ *Христо Ботев* – Русе, И. Братанов се включва в рубриката *Литературна история на русенската периодика* с две научни съобщения за дебютни публикации. Първата е на ученика от Свищов и бъдещ автор на първата концептуална история на българската литература Иван Радославов (1894), а втората – на младия Димитър Иванов, разказвача Елин Пелин (1895), като и двете са поместени в първото средношколско литературно издание в България *Извор* (1892–1896), чийто приемник е днешното списание със същото име. Става дума за два разказа и две стихотворения на Радославов и съответно за разказ и две стихотворения на Елин Пелин. Във връзка с последните Братанов изказва предположението, че бележка за тях на редактора на списанието, русенския учител Трифон Трифонов, може да се приеме за първия печатен отзив за Елин-Пелиновите текстове.

Все първи стъпки в литературата, но вече в следвоенното време (1919–1923), на бъдещи знакови литературни творци – Ангел Каралийчев и Никола Фурнаджиев, в друго русенско списание *Ученическа мисъл* (с редактори гимназиалните учители Спас Ганев и Христо Стоянов) проследява в литературните си бележки Живодар Душков. Авторът се спира на поетическия дебют на Каралийчев със стихотворението *Орелът*, прави обзор на вълнуващите отгласи и отзиви от читатели, редактори, критици. Вземайки повод от литературна бележка за Фурнаджиев, Душков извежда на преден план отговорността на редакторите за навременното насърчаване на даровити пера, но и ролята на обективната критика за отсяване на слабите и по-бледите творби. Окриляваща е оценката *образцово* за първото, прието за *сериозно*, стихотворение на Фурнаджиев *Гроб*. Душков посочва и други възторжени оценки за последващи стихотворни творби, които много рано, но недвусмислено определят Фурнаджиев като бъдещ голям поет на България. И в двата текста личи почеркът на литературния детектив в изясняване на истината, който търпеливо събира фактите и от тях гради сюжет-реконструкция на редакторската политика на списание *Ученическа мисъл* към младите сътрудници и таланти.

Особено приносен във втори раздел като систематизиран труд е литературнокритическият обзор на ученическо-младежките вестници и списания в Русе между двете световни войни (девет издания). Студията на М. Душкова и Ж. Душков е написана специално за сборника и е композирана така: *Въведение*, *Характеристика на изданията*, *Литературните издания в дискурса на полемичното*, *Русенската младежка литературна периодика – обобщение*. Представените профили и жанрове на ученическо-младежкия

печат разглеждат персоналии и явления като диалогично съзидание и надграждане в условията на духовна криза след Първата световна война, време на погубени национални идеали.

Третият раздел на том 1, посветен на литературната история, съдържа две публикации, специално подготвени за това издание. Първата, с обяснителното заглавие *Наблюдения върху историята на училище, чието начало започва през 1838 година*, коментира в жанра *рецензия* двутомника *Жива традиция* (Русе, 2013–2018) с автори историците Румян Ганчев и Ренета Рошкева, посветен на емблематичната за историята на светското образование в Русе Мъжка гимназия, чийто училищен живот продължава и днес и която е едно от водещите средни учебни заведения в града. Рецензентът се спира на заглавието, съдържанието, структурата на отделните глави, съпътстващите биографични бележки, включените приложения, краткия справочник. Повече страници са отделени за видните възпитаници на гимназията, за учредяването на Ботевската награда в различни области на знанието. Тук прецизното око на историка откроява съзидателната политика на училището в персонифицирането на отличията с имена на известни учени, свързани с Русе – акад. Михаил Арнаудов, проф. Петър Мутафчиев, проф. Димитър Баларев, Васил Ковачев, проф. Стоян Брашованов, Луи Айер. Разглеждат се и разнообразният изворов масив, и библиографските материали, на които се позовава двутомникът – документи, исторически изследвания, периодика, спомени и меморати. Авторът споделя, че е респектиран от работата на Ганчев–Рошкева по отношение на извличане на данни от репертоарника *Български периодичен печат, 1844–1944 г.* поради липса на данни за годишниците на училищата в Княжество България. В заключение Ж. Душков обобщава, че *Жива традиция* е пример за това как трябва да бъде събирана и написана една училищна история – като жива памет, захранвана от идеята на приемствеността, която свързва миналото и днешния ден.

Студията на М. Душкова *Майкъл Арлен (1895–1956) – писателят от ерата на джаза* е приносен текст към знанието за духовното наследство на града, конкретизирано в една личност, за която са положени усилия да бъде изхвърлена от историческата памет. Проучени са множество източници, в резултат на което текстът е набъбнал от любопитна фактология и документи от *елегантните* 20-те години на XX век. Световният писател Майкъл Арлен прекарва първите си шест години в Русе. А градът няма паметни знаци за сградите, свързани със семейството му, въпреки че част от тях са дарени на общината. Душкова категорично отрича с документи родилия се мит за номинацията на Арлен за Нобел за литература. Разглеждайки рецепцията на преводите на български на

два разказа и части от първа глава на романа му *Зелената шапка* (публикувани в русенското списание *Брод*), изследователката запознава със сюжета, героите, жанра, художествения стил на писателя и обобщава, че липсва целенасочена преводаческа и издателска стратегия в България за популяризиране на творбите му, затова той и днес остава непознат за българската читателска аудитория. В края на студията се представят интересни факти относно художествените проекции на образа на Майкъл Арлен, вдъхновил със своя колоритен живот световни писатели, особено приятеля си Дейвид Лорънс. За Арлен се повествува в *Нежна е нощта* на Франсис Скот Фицджералд и в романа на Уилям Фокнър *Сорторис*. Името му се споменава в *Бирмански дни* на Джордж Оруел, в *Спомени на едно порядъчно момиче* от Симон дьо Бовоар и др. Публикацията на М. Душкова дава конструктивно начало на познанието за Майкъл Арлен в национален план.

Литературният Русе, том 2, със съставител Звезделина Братанова и с Мира Душкова като редактор и автор на предговора, съдържа дяловете *Литературни анкети* и *Русе – град на словото. Антология*. И в двата раздела са представени русенски творци в полето на поезията, превода и издателската дейност.

Анкетният първи дял включва три рубрики: *Поетически диалози* (Здравко Кисьов – Роман Кисьов); *Трима души в лодката на литературата* (Живодар Душков – Свежа Дачева – Мира Душкова) и *Гласове на града* (Татяна Живкова-Жива, Иглика Пеева, Нели Пигулева, Светлозар Гиндянов, Камен Рикев).

Вторият дял представя поетически творби и преводи на анкетираните автори.

Вторият том е пъстър, построен върху анкетния жанр, а анкетата е интересно и любопитно четиво – и документално, и тълкувателно. Десетте пространни разговора, водени деликатно, умно и умело от Звезделина Братанова, гравитират към житейската и творческата биография с фокус върху мисията на твореца. Това е обединяващото и то налага впечатлението за анкетите като единен текст. Над всичко стои разбирането за литературата като *непрестанен сбор от духове* (Иво Андрич), който сближава и оразличава, канонизира и деканонизира.

Анкетите се разгръщат на няколко равнища: персонализирана картина, общокултурни, социологически аспекти, проблеми с извъннационален контекст, общуване със съвременници. Въпросите са структурирани така, че да изплува богата информация от първа ръка за различни събития, процеси и лица, за да се улови пулсът на времената – и кризисни, и градивни, особено тези на все неприключващия преход. Общият корпус на въпросите се допълва във всяка анкета и от такива, които търсят оригиналното у

всеки творец, ситуират в различни развойни процеси на литературата. Интервюираните се изговарят свободно, без уговорки, с позиция между личното и обществено-политическото, голямото и малкото, между болката и оптимизма. Правят впечатление тревогата за езика и съвременното отношение на младите към литературата, обяснимата пристрастност, оня емоционален градус, който свидетелства за града като за свой, като пространство, в което миналото и модерното, своето и чуждото имат възможност да диалогизират и така да се родят различни културни модели. Създава се усещането за общуване със семеен албум на хора, сродени в живота и чрез литературата, които през своите творчески сетива разказват, реконструирайки обективно и субективно духа на литературния Русе.

В обобщение – рефлексията, която предизвиква появата на двете безспорно приносни *книги* (може би това тяхно назоваване е жанрово по-подходящо от *томове*), е многопосочна: от една страна, тя се свързва с изследователски проблеми, разпознаваеми като история, арт пространство, дух и атмосфера; от друга – книгите предизвикват безспорно професионалния интерес на литераторите; от трета са важни за всички, които се занимават с култура, история, краезнание. Общият знаменател на такава широка рефлексия е не само достъпният стил и изложение, но и богатото съдържание, добросъвестното и отговорно отношение към фактите и документите, коректната им интерпретация в контекста на новото време. Всичко това е следствие на консолидираните усилия на подготвени изследователи – и творци, и критически наблюдатели на литературната продукция с различни професии – учители, университетски преподаватели, журналисти, издател. Свидетели сме на различен инструментариум, различни прочити и оценки със съзнание за оптималната форма на оценъчните жанрове, но при всички личат солидно изградени критически критерии, изразителен индивидуален критически език, отличаващ се с интерпретаторска прецизност.

Книгите *Литературният Русе* трябва да се четат и от ученици и студенти – така повече гласове ще се включат в разговора за литературата. В което е смисълът на подобно начинание.

И след тези издания интересът към темата *Литературният Русе* ще остане висок, поради това, че няма цялостна, систематично написана история на литературата в Русе, макар че идеята за това се износва отдавна. Двете книги са резултат от голям проект, разработен и осъществен от академичната общност на Шуменския университет

Епископ Константин Преславски. Това сериозно включване в голямото пътуване по маршрута Литература и Памет отваря вратата и е предизвикателство към литературните хора и институции в Русе за изготвяне и реализиране на значим творчески проект за написване на единна концептуална история на литературния Русе.

VELISLAVA DONEVA (ВЕЛИСЛАВА ДОНЕВА), ASSOC. PROF. PHD
Angel Kanchev University of Ruse
https://orcid.org/0000-0003-4127-5847